

УДК 373.3:613.9(075.3)

Страшко С. В., Жара Г. І., Сащенко Л. В., Даниленко Є. В.

АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПІДРУЧНИКА "ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я" ДЛЯ 1ГО КЛАСУ

У статті представлено авторську концепцію підручника з основ здоров'я для учнів перших класів загальноосвітніх шкіл. Розкрито зміст педагогічної технології, через яку у підручнику виконуються вимоги освітнього стандарту початкової школи, реалізуються принципи системності, наступності, особистісної орієнтованості, а також забезпечується інформаційна, мотиваційна і розвивальна функції підручника.

Ключові слова: авторська концепція, підручник, шкільний курс "Основи здоров'я", Державний стандарт початкової загальної освіти.

Постановка проблеми. Початкова ланка освіти – це період первинного і тому визначального для подальших етапів організованого і цілеспрямованого суспільного впливу на особистість. Для молодшого школяра характерна сила актуальних потреб, загострена сприйнятливості навколишнього середовища, прагнення пізнати реальний мінливий світ у його зв'язках і взаємозалежностях. Водночас пізнавальні можливості в цьому віці обмежені. Адже дитина слабо володіє такими важливими розумовими операціями, як осмислення побаченого, диференціювання суттєвого й несуттєвого, класифікація, доведення істини, судження тощо.

Тому засоби навчання, такі, як шкільний підручник, повинні розроблятися з урахуванням вікових і пізнавальних особливостей дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інваріантна складова змісту початкової освіти формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності і може бути реалізована за базовими та експериментальними навчальними програмами і варіативними підручниками. Освітня галузь "Здоров'я і фізична культура" забезпечує свідоме ставлення до свого здоров'я як найвищої соціальної цінності, сприяє фізичному розвитку дитини, забезпечує формування фізичної культури особистості шляхом засвоєння основ рухової діяльності, формує основи здорового способу життя.

Аналіз існуючих найбільш популярних підручників зі шкільного інтегрованого курсу "Основи здоров'я" для першого класу [3; 4 та ін.] та досвід їх використання у навчальному процесі засвідчив цілу низку протиріч, які не повністю забезпечують можливості підручника як засобу навчання. До них відносяться такі.

1. На початкових етапах уроків відсутня постановка проблемного питання, яке відповідало би меті і структурі уроку і могло б мотивувати учнів до вивчення теми.

2. Обсяг навчального матеріалу вказаних підручників недостатній для учнів 1 класу. При тому, що підручник розраховано на цілий навчальний рік, кількість навчального матеріалу залишається майже незмінною у межах одного розділу. це свідчить про недостатню реалізацію розвивальної функції підручника, обмеженість використання міжпредметних зв'язків, наприклад, з читанням, розвитком мовлення тощо.

3. Зміст підручників у межах однієї теми часто розірваний, програмні питання висвітлені неповно, вузько. Також не забезпечується логічна наступність уроків, що ускладнює процес узагальнення матеріалу.

4. Недостатня кількість завдань, які учні повинні виконати для усвідомлення та закріплення матеріалу, і запитань для перевірки його засвоєння.

5. Немає завдань для психофізіологічного розвантаження учнів, тобто не враховується необхідність створення здоров'язбережувального освітнього середовища, що дуже важливо для початкової освітньої ланки.

6. Немає логічних підсумків у межах уроку, теми, розділу.

З огляду на проведений аналіз і теоретичне узагальнення вказаних протиріч, авторами було поставлено мету роботи – створити концепцію нового підручника, який дозволить оптимізувати процес навчання учнів 1го класу основам здоров'я.

Виклад основного матеріалу. При створенні підручника автори орієнтувалися як на досягнення сучасної педагогічної науки (технології розвивального навчання (Л.В. Занков, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.В. Репкін, І.С. Якіманська та ін.), проблемного навчання (В.Т. Кудрявцев, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, М.Н. Скаткін, Г.І. Щукіна та ін.), формуючого навчання (В.П. Беспалько, П.Я. Гальперін, О.М. Кабанова-Меллер, Н.Ф. Талізіна, С.І. Шапіро, та ін.), особистісно-орієнтованого навчання (Ш.А. Амонашвілі, Л.В. Занков, Н.М. Зверева, В.Ф. Паламарчук, В.О. Сухомлинський, І.С. Якіманська та ін.)), так і на власний науковий і педагогічний досвід – це і дослідження фізіологічних особливостей нервових процесів у дітей різного віку (С.В. Страшко); розробка концепцій неперервної валеологічної освіти і виховання та валеологічної освіти педагогічних

працівників (С. В. Страшко), підручників для школи і ВНЗ (С. В. Страшко, Г. І. Жара); вивчення питань формування валеологічних понять в учнів різного віку (Г. І. Жара); власний досвід роботи з учнями початкової школи (Л. В. Сашенко); використання коміксів у навчальному процесі (Є. В. Даниленко).

Новизна авторської концепції

1. Основною ідеєю концепції є *забезпечення наступності між дошкільням і початковою школою*. Провідним видом діяльності дошкільника є гра, тому включення певного ігрового компоненту до підручника і методики проведення уроків має забезпечити зацікавленість учнів навчальним предметом.

У підручнику це реалізується через:

– введення до підручника улюбленого дошкільниками героя мультиплікаційних фільмів – Лунтика. Але у підручнику цей герой більш старшого віку. Він прилетів на Землю шукати свого молодшого брата, та спочатку йому необхідно навчитися правилам безпечної поведінки, поводженню на вулиці, в транспорті, вдома, в природі тощо. Звуть нашого героя Мунчик. Автори використовують його для актуалізації опорних знань, постановки проблемного питання, повідомлення теми та завдань уроку, мотивації навчальної діяльності, закріплення вивченого матеріалу; підведення підсумків уроку. Мунчик є єдиним змістовим ланцюжком, який скріплює усі уроки: веде дітей до пізнання нового і використання у цьому процесі особистого досвіду першокласників. У кожному уроці не вчитель дає знання, а діти навчають Мунчика або навпаки. Створена проблемна ситуація спонукає учнів до розв'язання поставлених завдань, формує адекватну проблемі мотивацію;

– використання елементів коміксу. Оригінальність малюнка привертає увагу дітей, дає нове бачення проблеми і розширює сприйняття;

– введенням рубрики "заспівай". Під час музичної паузи учні мають можливість зробити рухавку, одночасно закріплюючи правила поведінки, закладені до змісту пісні. Таким чином враховується динаміка працездатності учнів на уроці і реалізуються здоров'язбережувальні вимоги до освітнього середовища;

– подання значної частини навчального матеріалу у віршованій формі (автор віршованих рядків – один з авторів підручника – Л. В. Сашенко). Це полегшує запам'ятовування матеріалу, розвиває естетичні смаки дітей, дає можливість творчого осмислення проблеми.

2. Другою складовою концепції є *особистісна орієнтація навчального матеріалу* на конкретного учня. Реалізується вона через:

– назву параграфів ("Моя постава і здоров'я", "Я – дівчинка, а я – хлопчик", "Сам вдома" тощо);

– через діалогову подачу частини навчального матеріалу за рахунок використання елементів коміксів.

3. Третьою складовою концепції є *чітка практична спрямованість* навчального матеріалу, що, водночас, відповідає основному завданню предмета "Основи здоров'я" та віковим особливостям дітей 6-річного віку.

Реалізація змістових ліній освітнього стандарту. В підручнику повністю реалізуються вимоги Державного стандарту початкової загальної освіти з освітньої галузі "Здоров'я і фізична культура" і його розкриття через базову навчальну програму [2]. Витримана закладена у Стандарт і програму логіка викладення матеріалу за змістовими лініями – розділами: 1) здоров'я людини; 2) фізична складова здоров'я; 3) соціальна складова здоров'я; 4) психічна та духовна складові здоров'я.

У підручнику повністю реалізується основна мета предмета "Основи здоров'я" – формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, формування в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння їх фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку. Реалізовані також і основні завдання: формування в учнів необхідних теоретичних знань про здоров'я, розвиток у них мотивації на здоровий спосіб життя за рахунок формування правильних ціннісних орієнтирів, набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду і вміння його використовувати у повсякденному житті.

Включення до параграфів практичних робіт і необхідного ілюстративного матеріалу забезпечує можливість оволодіння учнями різними видами компетентностей.

Реалізація певної педагогічної технології. Основна засада, на якій ґрунтується загальна орієнтація навчальної роботи – скерованість на розвиток особистості. Це означає, що центром педагогічного процесу є не школа як навчальний заклад, не навчальні програми і навіть не вчитель, а сам учень. Система навчальної та виховної роботи спрямовується на те, щоб виявити життєвий потенціал особистості учня, створити сприятливі умови для його розгортання у школі та подальшому самостійному житті.

У такій ситуації надзвичайно цінними й продуктивними є пошуки форм викладення навчального матеріалу і організації навчання, які б базувалися на можливостях молодшого школяра і особливостях його світосприйняття, тобто пошуку нових педагогічних технологій.

У даній час немає єдиного визначення педагогічної технології. Та, на наш погляд, найбільш відповідає цьому поняттю наступне.

Педагогічна технологія – це продумана в усіх деталях модель сумісної педагогічної діяльності з проектування, організації і проведення навчального процесу із забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя.

Зрозуміло, що важливим елементом такої моделі є підручник, що має забезпечити оптимальні умови для навчальної діяльності учнів у співдружності з вчителем і батьками.

У підручнику реалізовані різноманітні педагогічні технології:

– технологія особистісно-орієнтованого навчання і виховання, яка, наприклад, реалізується через використання діалогової системи викладення навчального матеріалу (рис. 1);

Рис. 1. Приклад діалогової системи викладення навчального матеріалу та методів його візуалізації в темі "Чистота – запорука здоров'я"

– ігрові технології – використання для актуалізації і закріплення знань казкового героя, який допомагає у засвоєнні знань з першого до останнього уроку. Ігрові технології – це типовий варіант технологій активізації навчальної діяльності – інтерактивне навчання;

– технологія інтерактивного навчання – спільне вивчення невеличких пісень та їх спільне виконання; спільне виконання фізкультурних вправ. Взагалі, засвоєння навчального матеріалу з основ здоров'я передбачає використання тренінгової форми організації навчального процесу з усіма, притаманними для неї інтерактивними методами – мозковий штурм, рольова гра, аналіз конкретної ситуації, рухавки;

– технологія використання методів візуалізації навчального матеріалу, зокрема, за рахунок використання елементів коміксу. Цей метод ґрунтується на особливостях сприйняття дітей молодшого шкільного віку та на провідній ролі у них наочно-зорової пам'яті (рис. 1);

– технологія критичного мислення реалізується у постановці проблемного запитання наприкінці кожного параграфа (рис. 2).

Структурування змісту підручника

1. Педагогічна доцільність обсягу навчального матеріалу з урахуванням його науковості, систематичності, ступеня складності.

Обсяг навчального матеріалу в підручнику визначений, в першу чергу, затвердженою МОНМС програмою. Науковість навчального матеріалу відповідає сучасним уявленням біології, медицини, валеології, а його обсяг – пізнавальним і психо-фізіологічним можливостям дітей цього віку.

Враховані функціональні можливості сприйняття, уваги і пам'яті дітей шести років. У кожному параграфі учням пропонується для запам'ятовування 4–6 нових ключових слів-термінів. Загальний обсяг

параграфу і регулярна, пов'язана його змістом, зміна видів діяльності відповідають віковим особливостям розумової діяльності учнів. Ступінь складності повністю відповідає їх можливостям, що перевірялося авторами безпосередньо при проведенні уроків основ здоров'я в школі.

Систематичність викладення матеріалу закладена вже в логіці навчальної програми і повністю реалізована в підручнику.

Рис. 2. Приклад проблемно-розвивального запитання наприкінці теми "Моє здоров'я і хвороби"

2. Структурування змісту підручника (розподіл навчального матеріалу упродовж курсу, послідовність розділів, глав, параграфів; головні етапи вивчення певної теми).

Розділ "Здоров'я людини" передбачає формування цілісного уявлення учнів про здоров'я, безпеку і розвиток людини та їх взаємозв'язок із способом життя і навколишнім середовищем.

Розділ "Фізична складова здоров'я" спрямовано на вивчення чинників, які впливають на фізичне благополуччя дитини.

Розділ "Соціальна складова здоров'я" присвячено вивченню чинників, які впливають на соціальне благополуччя людини, та правил безпечної поведінки у навколишньому середовищі. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті формування в учнів навичок протидії негативним соціальним впливам.

Розділ "Психічна та духовна складові здоров'я" містить інформацію щодо чинників, які впливають на емоційний, інтелектуальний та духовний розвиток учня. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті розвитку позитивної самооцінки, навичок критичного мислення й уміння приймати виважені рішення.

Вивчення кожної наступної теми в межах розділу ґрунтується на попередньо засвоєному матеріалі (якщо у цьому є необхідність).

Кожний розділ у підручнику закінчується підсумковим уроком під рубрикою "Перевір себе". Авторами передбачається, що під час проведення таких уроків буде здійснюватися перегляд тематичних мультимедійних фільмів, їх обговорення, повторення і узагальнення навчального матеріалу відповідного розділу. Для зручності вчителів автори підготували необхідні для проведення уроків відео- та аудіо- матеріали (фрагменти мультфільмів та фонограми для пісень), які будуть знаходитися у вільному доступі на сайті видавництва.

3. Диференціювання інформації, забезпечення дидактичної доцільності системи оволодіння пізнавальною діяльністю учнів і реалізація сучасних підходів до вивчення предметів при розподілі навчального матеріалу.

Диференціювання матеріалу в підручнику забезпечується введенням певної рубрикації. Так, рубрика "Виконай з дорослими" передбачає різні варіанти виконання в залежності від індивідуальних можливостей конкретного учня:

- прочитай самостійно під контролем дорослих;
- прочитай за допомогою дорослих;
- послухай текст, який прочитав дорослий, і перекажи його.

Таким чином, дитина не просто вивчає теоретичний матеріал, а підкріплює його виконанням практичних завдань. водночас така трактовка завдань сприяє укріпленню родинних зв'язків, заохочує дитину до дослідницької роботи.

Дидактична система кожного параграфу відповідає основним вимогам до структурування уроку з метою ефективного впливу на пізнавальні процеси в учнів. Вона передбачає:

- підготовку учнів до вивчення нового матеріалу (актуалізацію опорних знань, постановку проблемного запитання, мотивацію навчальної діяльності);
- вивчення нового матеріалу;
- закріплення вивченого матеріалу;
- оперування поняттями;
- узагальнення знань учнів.

4. Узгодження змісту, структури та обсягу підручника з цілями предмета і часом, що відводиться на його вивчення.

Підручник повністю узгоджений за змістом, структурою та обсягом з цілями предмета і часом, що відводиться на його вивчення.

При цьому слід зауважити, що типовий навчальний план для 1 класу початкової школи погано враховує вікові особливості дітей шестирічного віку, для яких один урок на тиждень з будь-якого предмета є неефективним. А враховуючи особливості предмету "Основи здоров'я", завданням якого є формування життєво необхідних навичок, така структура навчального плану є зовсім не відповідною до потреб.

Навчально-методичний апарат

Сукупність методів і прийомів, використаних у підручнику, дає можливість реалізувати його інформаційну, мотиваційну і розвивальну функції. Так, наприклад, використання елементів коміксів за участю казкового героя забезпечують мотивацію учнів до навчання, подвійне викладення навчального матеріалу у вигляді малюнків і коротких текстів – інформаційну тощо.

Система запитань, завдань і вправ повністю відповідає віковій категорії дітей, вимогам змісту Державного стандарту початкової загальної освіти та базової навчальної програми.

Диференційована подача навчального матеріалу з урахуванням рівнів розвитку дітей реалізується, як вже описувалося вище, за рахунок розробленої рубрикації. Серед завдань переважають завдання на тренування, що відповідає і віковим особливостям учнів, і основній меті предмета – формуванню життєво-корисних навичок.

Завдання підручника доступні для учнів, систематичні й в достатньому обсязі. Вони характеризуються різноманітністю і оригінальністю (наприклад, використання авторських віршиків, пісень, загадок), спрямовані на розвиток логічного мислення, творчих здібностей, пізнавальної активності учнів, наприклад:

		Себе привчай ти до розпорядку, Щодня роби ранкову ... (зарядку).
		Про свіже повітря не забувай, Частіше кватирку свою ... (відчиняй).
	За віконцем ранок. Я о сьомій встану. Моє ліжко у порядку. Я роблю зарядку.	
		Мию руки, личко, Бо люблю водичку. Снідаю, біжу до школи – Не спізнюсь ніколи.

Ілюстративний матеріал підручника є основою для самостійного сприйняття його змісту, особливо учнями, які недостатньо володіють навичками читання.

Реалізація особистісно-орієнтованої моделі навчання

Особистісно-орієнтована модель навчання повною мірою реалізована в підручнику через використання діалогічного викладення матеріалу, через особистісну мотивацію учнів за рахунок звернення до їх індивідуальних потреб і використання ігрових технологій.

Використані методи і прийоми, ілюстративний матеріал підручника забезпечують мотивацію учіння, самонавчання, оволодіння певними розумовими операціями (зокрема, порівняння і узагальнення), формування критичного мислення.

Врахування наступності зі змістом основної школи

В підручнику враховані пропедевтичні знання, які отримують дошкільники через засвоєння Сфери здоров'я та циклічність вивчення матеріалу за розділами в 2–4 класах.

Висновки

1. Представлена концепція підручника з основ здоров'я для учнів перших класів загальноосвітніх шкіл відповідає усім вимогам, які пред'являються до підручників для початкової школи.

2. З огляду на введення інноваційних елементів до змісту та методичного апарату підручника (проблемні питання, завдання для повторення і узагальнення знань, пісенний блок, віршовані елементи, підсумки уроків та розділів), більшу практичну спрямованість, пропонується підручник з успіхом може використовуватись у початковій школі при вивченні предмета "Основи здоров'я".

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є розробка робочого зошита для 1го класу, який відповідає представленому підручнику, а також створення повного методичного комплексу з підручників і робочих зошитів для 2–4 класів на основі запропонованої концепції.

Література

2. Базова навчальна програма з основ здоров'я 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцова, О. В. Гнатюк, С. В. Гозак, О. Л. Москаленко, В. А. Савченко. – К., 2011. – 18 с. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/149-doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6225>.
3. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я : підручник для 1 класу середн. загальноосв. шкіл / Т. Є. Бойченко, О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 2007. – 95 с.
4. Гнатюк О. В. Основи здоров'я : підручник для 1 класу середн. загальноосв. шкіл / О. В. Гнатюк. – К. : Форум, 2003. – 126 с.
5. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти : Постанова КМУ №462 від 20.04.11 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.

Страшко С.В., Жарая А. И., Сащенко Л.В., Даниленко Е.В.

АВТОРСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ УЧЕБНИКА "ОСНОВЫ ЗДОРОВЬЯ" ДЛЯ 1ГО КЛАССА

В статье представлена авторская концепция учебника по основам здоровья для учеников первых классов общеобразовательных школ. Раскрыто содержание педагогической технологии, посредством которой выполняются требования образовательного стандарта начальной школы, реализуются принципы системности, преемственности, личностной ориентированности, а также обеспечиваются информационная, мотивационная и развивающая функции учебника.

Ключевые слова: авторская концепция, учебник, школьный курс "Основы здоровья", Государственный стандарт начального общего образования.

Strashko S. V., Zhara H. I., Sashchenko L. V., Danilenko Y. V.

AUTHORS' CONCEPTION OF "BASIS OF HEALTH" TEXTBOOK FOR A 1ST CLASS

The authors' conception of bases of health textbook for the 1st-class pupils of general schools is presented in the article. Maintenance of pedagogical technology, which the requirements of educational standard of initial school are executed by means of, is exposed, principles of the system will be realized, to the succession, personality oriented, and the informative, motivational and developing functions of textbook are provided.

Keywords: authors' conception, textbook, school course of "Basis of health", State standard of primary general education.

Стаття надійшла до редакції 20.02.12